

УДК 351.74(477)«17»

Володимир Анатолійович ГРЕЧЕНКО,

*доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету № 6 Харківського національного
університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>*

ПОЧАТОК ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОРГАНІВ У ХАРКОВІ (СЕРЕДИНА ХVІІІ СТ.)

На Слобідській Україні ще наказами 1729, 1723, 1732 рр. із компетенції полковників і старшини були вилучені суд та слідство у кримінальних справах. 23 грудня 1732 р. був створений особливий орган – «канцелярія комиссии учреждения Слободских полков». До складу канцелярії, очолюваної князем О. І. Шаховським, входили 2 російські гвардійські штаб-офіцери, які, серед інших обов'язків, мали і окремі поліцейські функції керівного характеру. Вони розглядали справи про суперечки старшин і козаків, про стягнення боргів і втечі козаків, уживали заходів проти масового невдоволення жителів козацьких слобід та «безладу» [1, с. 105].

Збільшення «злодійських людей» у 1745 р. у Харкові, особливо під час ярмарок, коли крадіжки частішали, змусило застосувати надзвичайні заходи. Для патрулювання на шляхах біля міста були призначені наряди з сусідніх з Харковом сотень в кількості 50 осіб під командуванням хорунжого (підпрапорного). Місцева охорона була посилена також загonom драгун, які були прикріплені до «комісії розшукових справ» капітана Щеліна [2, с. 105].

Вищий нагляд за поліцейськими порядками в місті належав головному місцевому начальству: воеводам, полковникам з полковою канцелярією, а також різному генералітету, що проживав у місті. Наприклад, генерал-аншеф П. І. Стрешньов – командир Української дивізії (1758–1762 рр.) юридично мав незначний стосунок до поліцейських справ, але фактично часто розпоряджався ними на свій розсуд. З встановленням губернії губернський нагляд за поліцією перейшов до губернатора, а з встановленням намісництва – до намісника.

Окремих поліцейських органів у козацькому Харкові не було. Деякі поліцейські доручення давалися сотникам чи городничому, які виконували їх не дуже охоче. Частіше всього це був городничий. Була й так звана обивательська поліція. За порядком в цехах слідкували цехмістри, на базарах – рядські та базарні старости. З жителів обиралися

десятьокі та соцькі. Городничий керувався у своїй діяльності поліцейською інструкцією. Усілякому новому начальнику поліції при вступі його в посаду давався особливий указ з полкової канцелярії з переліком його обов'язків. У 1760 р. генерал П. І. Стрешньов подав запит у полкову канцелярію, чи є хтось у Харкові, хто виконує поліцейські функції, а якщо немає, то наказував негайно когось призначити на цю посаду. Головне спостереження за «злочинськими людьми» було покладене на хорунжого Квітку, сотників Протопопова та Мосцегова, підхорунжого Костица та городничого Пантелимонова. Вдень харків'ян оберігала козацька «обвахта», а вночі кінні патрулі. Але згодом командир слобідських полків генерал Брінк вирішив, що поліцейські наряди – не справа козаків, які повинні займатися лише військовою службою і відмінив патрулювання козаків. Це призвело до різкого зростання злочинності.

Д. Багалій і Д. Міллер пишуть, що серед злочинського елементу у Харкові переважали не корінні харків'яни, а зайди, зазвичай «великоруської породи» (їх вираз) [2, с. 105].

При заснуванні Слобідсько-Української губернії відповідно до маніфесту від 28 липня 1765 р. відбувається перетворення полкових канцелярій у провінційні [3]. Таким чином, кожний полк, який складав окрему провінцію був розділений на декілька комісарств. Земські комісари були підпорядковані провінційним воєводам. Їм було доручено «собрание налогов и полицейская власть».

У цей час між міськими магістратами і губерньськими (провінційними) канцеляріями відбувалася боротьба за організацію поліції, вплив на неї. У 1766 р. магістрати ряду міст поскаржилися в Сенат, що провінційні канцелярії забирають у них право створювати свою поліцію і самостійно призначають до виконання поліцейських функцій офіцерів. Сенат погодився з проханням про передачу поліції в містах магістратам, але поставив її під контроль губернаторів [4].

У «Наказі Головної поліції» 1766 р. мовилося про необхідність призначення на поліцейську службу осіб із знатних прізвищ, які мають бути «звільнені від всякого недоліку», щоб уникнути того, «що може пошкодити чистоті їх совісті» [5, с. 18].

Виконання поліцейських функцій було основним видом діяльності земських комісарів. Займаючись вартами, охороною обивателів, а також розшуком злочинців, комісари Слобідсько-Української губернії були зобов'язані своєчасно доповідати в провінційну і губерньську канцелярії, а також подавати відомості про чиновників і дворян, звіти про вартових і розсильних, їхнє призначення, кількість, смерть і т.д. Так, у 1769 р. харківський комісар звертається з

рапортом у губернську канцелярію, в якому повідомляє про необхідність посилення поліцейського нагляду в зв'язку з наступним ярмарком [6, арк. 1–14]. Комісарські правління і комісари Слобідської України проіснували до початку 80-х рр. XVIII ст. Вони були скасовані в 1780 р. у зв'язку з перетворенням Слобідсько-Української губернії в Харківське намісництво. Деякі з комісарських правлінь (Перекопське та Хотомлянське) продовжували функціонувати на початку 80-х рр., закінчуючи старі справи [1, с. 107–108].

Замість комісарів деякі поліцейські функції починають виконувати городничі, під командою яких знаходилися 2 пристава та кварталні і штатна рота під командуванням капітана. У Харкові були і поліцейські драгуни, відряджені з інших міст [2, с. 184–185].

Отже, у середині XVIII століття у Харкові та інших районах Слобідської України спеціалізовані поліцейські органи лише почали створюватися, йшов пошук їх організаційних форм. Поліцейські функції виконували різні органи, в т.ч. козаки Харківського полку, магістрат, земські комісари, городничі. Це ускладнювало протидію злочинності в місті.

Список бібліографічних посилань

1.Талдикін О. В. Адміністративно-поліцейські органи російського самодержавства і їх особливості на землях Слобідської України в 30-70-х рр. XVIII століття. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1999. № 5. С. 105-108.

2. Багалеї Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655-го по 1905-й год): Историческая монография. Т. 1: XVII–XVIII века. Х.: Паровая типография и литография М. Зильберберг и С-вья 1905. 569 с.

3. Об учреждении в Слободских полках приличного гражданского устройства, и о местепребывании Канцелярии губернской и провинциальной / Полное собрание законов Российской империи, собрание 1-е. (ПСЗРИ-1). Т. XVII. № 12440.

4. О возложении Полицейской должности в городе Муроме и некоторых других городах на магистраты / ПСЗРИ -1. Т. XVII. № 12764.

5. Пинигин М.Г. Организационно-правовые основы деятельности полиции в России по «Уставу благочиния или Полицейскому» (1782-1862 гг.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. М., 2003. 180 с.

6. Центральний державний історичний архів України (ЦДІАК України). Ф.1710. Оп.2. Спр554. Арк.1-14.

Одержано 06.04.2021